

ЗАХАВАННЕ І РЭВІТАЛІЗАЦЫЯ НЕМАТЭРЫЯЛЬНАЙ КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ БЕЛАРУСІ

*Э. К. Дараішэвіч,
д-р філасофскіх навук, праф.,
праф. каф. этналогіі і фальклору БДУКМ*

ДЫСЦЫПЛІНА «ТЭОРЫЯ ФАЛЬКЛОРУ» ЯК АСНОВА ДЛЯ ФАРМІРАВАННЯ НОВАЙ ПАРАДЫГМЫ ЭТНАМАСТАЦКАЙ АДУКАЦЫІ

Адной з галоўных дысцыплін, якія фарміруюць парадыгму этнамастацкай адукацыі, арыентаваную на *дакументальнасць* (навучанне метадам дэманстратыўнай антрапатэхнікі – пры перайманні фальклорных адзінак вусным шляхам); сучасную *нарматыўную базу захавання фальклору* (яго зацверджаныя дзяржавай ахоўныя спісы); *сацыякультурную базу дзейнасці фалькларыста* (сістэму ўстаноў культуры, адукацыі і дадатковай адукацыі); *навуковыя метадыкі аднаўлення фальклору* (абрадавае картаграфіраванне, актуалізацыя фальклорных кодаў) з'яўляецца для студэнтаў напрамку «Фальклор» спецыяльнасці «Народная творчасць» дысцыпліна «Тэорыя фальклору». Яе змест дакладна расстаўляе акцэнтны ў тэарэтычных ведах студэнтаў, якія спрыяюць фарміраванню кампетэнцый будучага спецыяліста па захаванні фальклору шляхам шматразовага (у лекцыйным і практычным матэрыяле) звароту да такіх прынцыповых з'яў, як *існаванне фальклорных адзінак, ахоўныя спісы фальклору, рэвіталізацыя фальклору як сацыяльны працэс, тэхналогія рэвіталізацыі фальклору*.

Існаванне фальклорных адзінак. Архіп Перттунен – адзін з карэльскіх этнафараў, ад якіх у XIX ст. былі запісаны руны эпасу «Калевала», распавядаў пра іх засваенне: «Калі мы з бацькам рыбачылі, звычайна адпачывалі на беразе возера ля

вогнішча... У нас быў памочнікам мясцовы жыхар, таксама добры спявак, хоць і не роўня майму бацьку-нябожчыку. Цэлымі начамі яны пялі ля вогнішча... і ніколі ў адну ноч не гучала двойчы адна руна. Я, хлопец, сядзеў і слухаў і вывучыў так свае лепшыя песні» [1, с. 14].

Асноўная ўмова існавання фальклору – вітальнае (ад *laetitia* – «жыццё») – *жывое бытаванне традыцыі*. Без самааднаўлення, перадачы «з голаса на голас», прамаўлення, візуалізацыі кожная фальклорная адзінка (казка, песня, легенда, абрад, гульня) ператвараецца ў мёртвы музейны артэфакт. Навукоўцы сёння ўсё большую ўвагу надаюць культурнай спадчыне, «літара» і «дух» якой перадаваліся вусным шляхам – т. зв. спадчыне вуснай традыцыі (*oral heritage of humanity*) ці, як часцей гавораць, нематэрыяльнай культурнай спадчыне (*intangible heritage of humanity*).

Ахоўныя спісы фальклору. Нематэрыяльная культурная спадчына (НКС) сёння бярэцца пад ахову як міжнароднай супольнасцю, так і дзяржавай. У Беларусі праца па выяўленні і наданні статуса гісторыка-культурнай спадчыны элементам і з’явам фальклору набывае асаблівае значэнне ў святле далучэння нашай краінай (адной з першых) да Канвенцыі аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны UNESCO. Гэты міжнародны дакумент зацверджаны Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 29.12.2004 г. № 627. Канвенцыя UNESCO ахоўвае НКС, якая перадаецца ад пакалення да пакалення, пастаянна ажыццяўляецца супольнасцямі і групамі ў пэўным навакольным ландшафце (у іх узаемадзеянні з прыродай і іх гісторыяй) і фарміруе ў іх пачуццё самабытнасці і спадкаемнасці, спрыяючы тым самым павазе да культурнай разнастайнасці і творчасці чалавека (пункт 1 артыкула 1 Канвенцыі). Такім чынам, міжнароднай супольнасцю прызнаюцца ў якасці НКС толькі аўтэнтчныя праявы фальклору, бытуючыя ў рэальным часе і прасторы. Яны заносзяцца ў *Urgent Safeguarding List UNESCO* і бяруцца пад ахову.

У 2009 г., упершыню, дзякуючы фалькларыстам і супрацоўнікам UNESCO (У. Шчасны, Т. Кухаронак, В. Калацэй, Р. Гамзовіч) адбылося ўключэнне абрада Цары ў *Urgent Safeguarding List*, і Беларусь атрымала датацыю 120 000 \$ на захаванне гэтай адзінкі НКС. На аб’екты НКС распаўсюджваюцца патрабаванні Закона «Об охране историко-культурного наследия Респуб-

лики Беларусь». Зыходзячы з артыкула 53 Закона, на «Тураўскі карагод» і «Ваджэнне і пахаванне стралы» мясцовымі ўладамі падпісаны ахоўныя абавязкі, якія зарэгістраваны ў Міністэрстве культуры [2]. Тое ж чакае і іншыя аб'екты спіса.

Рэвіталізацыя фальклору як сацыяльны працэс. Рэвіталізаваны (вернуты да жыцця) могуць быць як латэнтна (схавана, не яўна выражана) існуючыя фальклорныя адзінкі, так і часова страчаныя. Пры намеры рэвіталізаваць фальклор неабходна праводзіць дзейнасць па трох накірунках: **ахоўную** (праца з носьбітамі нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў мэтах іх падтрымкі і стымуляцыі працэсу перадачы нематэрыяльнай культурнай спадчыны паміж пакаленнямі); **этнакультурна-выхаваўчую** (праца з дзецьмі і моладдзю ў мэтах інтэгравання нематэрыяльнай культурнай спадчыны ў іх асяроддзе); **статыстычна-рэпрэзентатыўную** (маніторынг нематэрыяльнай культурнай спадчыны, інфармаванне пра яго вынікі дзяржаву і міжнародную супольнасць).

Тэхналогія рэвіталізацыі фальклору. Рэвіталізацыя – складаны працэс, але нам наканавана ёю займацца, паколькі вывучэнне фальклору без намаганняў яго захаваць не мае сэнсу. Для адчувальных вынікаў рэвіталізацыі ў агульнабеларускім маштабе патрэбны фінансавыя і сацыяльныя ўкладанні, у першую чаргу – актыўная пазіцыя дзяржавы.

Спецыфіка эканомікі Усходняй Еўропы (а часткова і свядомасць яе грамадстваў) пакуль не дазваляе падтрымліваць яе традыцыі ў такіх памерах, як напрыклад у Ізраіле, дзе на захаванне традыцый штогод выдзяляюцца мільярды даляраў. Ад фалькларыстаў зараз патрабуецца адпрацаваць мадэлі рэвіталізацыі, якія з цягам часу (пры спрыяльных акалічнасцях) могуць быць укаранены ў жыццё. Сёння наканавана займацца «першай прыступкай» на шляху да рэвіталізацыі – мастацкай рэканструкцыяй. З 2004 г. у рамках навучальнага працэсу спецыялізацыі «Этнафоназнаўства» даследчыцай Таццянай Пладуновай распрацавана метадыка мастацкага рэканструявання календарных абрадаў. Напачатку неабходна распрацаваць *абрадавую карту* свята. У яе аснове – класіфікацыя тэкстаў песень і метадыка даследавання абрадаў даследчыкаў Мікіты і Святланы Талстых. Яны ўяўлялі абрадавую дзею перадусім як сукупнасць пэўных кодаў. Архітэктоніка іх выбудоваецца так: тэмпаральны код – час правядзення абраду (свята); акцыянальны

код – паслядоўнасць абрадавых дзей (рытуал); лакатыўны код – месца правядзення абраду; персанальны код – кола ўдзельнікаў, наяўнасць маскіраваных персанажаў; атрыбутыўны код – выкарыстанне абрадавых атрыбутаў, адзення; музычны код – тыпавыя напевы з адмысловымі этнафанічнымі прыкметамі і гукаідэал інструментльнай этнафоніі; вербальны – наяўнасць заклікаў, замоў, зычэнняў у абрадзе.

Распрацаваная абрадавая карта (мал. 3) можа быць рэкамендавана этнапедагогам, кіраўнікам фальклорных калектываў, рэжысёрам відовішчаў для сістэматызацыі абрадавых кампанентаў свят, як даследчы метада іх мастацкага рэканструявання і рэвіталізацыі.

Абрадавая карта свята ў рэгіёне (вёсцы) _____

Акцыянальны код	Тэмпаральны код	Лакатыўны код	Персанальны код	Атрыбутыўны код	Музычна-вербальны код	Музычна-інструментальны код	Пласцічны код

Мал. 1. Абрадавая карта свята паводле Т. Пладуновой

З улікам усяго вышэйадзначанага магчыма прадставіць наступную праграму мастацкай рэканструкцыі каляндарна-абрадавага свята на дакументальнай аснове, складзеную з чатырох этапаў. *Даследчы этап.* Аналіз абрадавай традыцыі і яе рэгіянальных адметнасцей. Збор і пашпартызацыя фальклорнага матэрыялу. Сістэматызацыя фальклорнага матэрыялу паводле прыведзенай вышэй абрадавай карты. Расшыфроўка, сітэматызацыя тыпавых напеваў і дапасаваных да іх песенных тэкстаў. *Арганізацыйна-метадычны этап.* Афармленне падабраных этнафанічных і танцавальна-гульнявых узораў у рабочы нотны зборнік альбо ў фанатэку (напрыклад, «Калядны спеўнік рэгіёну (вёскі)»; складанне сцэнара паводле акцыянальных кодаў абрадавага свята з больш дэталёвым пазначэннем ходу абрадавых падзей і асобных момантаў свята, часу і месца іх правядзення; кола ўдзельнікаў і завадатары свята, абрадавых персанажаў, маскіравання і атрыбутыкі; зместу прымеркаванай да свята рэкрэацыйна-забаўляльнай часткі. Рэжысёрскае вырашэнне кожнага з эпізодаў свята. *Вучэбна-рэпетыцыйны этап.*

Фарміраванне спеўных гуртоў – ілюстратараў этнафоніі абрадавага рэгіёна (фальклорныя калектывы ўстаноў культуры і адукацыі, мясцовыя жыхары вёскі, горада). Развучванне з імі песень, гульняў і танцаў з рабочага «Спеўніка». *Прэзентацыйна-творчы этап.* Адпраўленне свята ў натуральных умовах бытавання адпаведна традыцыйнай даце і ў час, належны кожнай падзеі, з уключэннем у святочную дзею ўсіх прысутных. *Аналітычны этап.* Аналіз зробленай працы, яе дакуменціраванне і архівацыя.

На аснове гэтай метадыкі свята магчыма адаптаваць пад рэгіянальнае ці агульнанацыянальнае – шляхам вылучэння асобных абрадавых этапаў і падбору да іх песень (адпаведна мэце правядзення свята).

Метадыка мастацкага рэканструявання каляндарных абрадаў («першая прыступка» на шляху да рэвіталізацыі) прайшла паспяховую апрабацыю ў шэрагу дыпломных праектаў выпускнікоў спецыялізацыі «Этнафоназнаўства». Сёння актыўна абмяркоўваюцца і тэстуюцца іншыя мадэлі рэвіталізацыі, якія з цягам часу (пры спрыяльных акалічнасцях) могуць быць укаранены ў масавым парадку і паўплываць на механізмы пераенасці ў традыцыйных асяродках. Асноўная надзея фалькларыстаў – распрацоўка і зацвярджэнне Міжгаліновай дзяржаўнай праграмы «Традыцыйная культура і моладзь Беларусі», якая, паводле рашэння Калегіі Міністэрства культуры (Пратакол Калегіі МК № 06 ад 27.06.2012, пункт 14), павінна быць скіравана на аднаўленне фальклору на вёсцы – ў асяродку яго натуральнага бытавання.

1. *Куусинен, Отто.* Эпос «Калевала» и его творцы / Отто Куусинен // Калевала. Избранные руны карело-финского народного эпоса в композиции О. В. Куусинена. – Петрозаводск : Карелия, 1973. – С. VIII–XLIII.

2. *Хвир, Н.* Состояние и проблемы охраны нематериального культурного наследия Республики Беларусь / Н. Хвир // Аўтэнтчны фальклор: праблемы вывучэння, захавання, пераймання : зб. навук. прац удзел. III Міжнар. навук.-практ. канф. (Мінск, 29–30 красав. 2009 г.) / БДУКМ ; рэдкал.: Мажэйка М. А. (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУКМ, 2009. – С. 34–35.